

Dorota Dziechciarz, Justyna Truskolaska

Praca pedagoga szkolnego jako forma pomocy rodzinie dysfunkcyjnej

„Głównym celem pracy pedagoga szkolnego jest pomoc uczniom, nauczycielom, rodzicom w rozwiązywaniu trudniejszych sytuacji w pracy dydaktycznej, wychowawczej i opiekuńczej szkoły.” (Monika Kowalczyk-Gnyp, 2003, s. 186). Większość tych problemów dotyczy dzieci z rodzin dysfunkcyjnych.

Stanowisko pedagoga szkolnego wprowadzono do szkół w roku szkolnym 1973/4. Ministerstwo Oświaty i Wychowania upoważniło kuratorów okręgów szkolnych do wprowadzenia etatu pedagoga w 5-6 szkołach miejskich. Następnie liczba tych stanowisk stopniowo zwiększała się. Według zaleceń Ministerstwa na pedagoga mógł być powołany nauczyciel z wyższym wykształceniem pedagogicznym, odpowiednim przygotowaniem podyplomowym oraz co najmniej trzyletnim stażem pracy w szkole lub placówce opiekuńczo – wychowawczej. Jednocześnie ustawa nakreśliła jego obowiązki i **sylwetkę osobowościową**.

Powinien on posiadać wysoki autorytet nie tylko u dzieci, młodzieży i ich rodziców, ale także u innych nauczycieli, dyrektora szkoły oraz przedstawicieli instytucji, z którymi szkoła utrzymuje kontakty. Pedagog szkolny powinien też cechować wysokie wartości intelektualne i moralne, staranne przygotowanie (zwłaszcza odpowiednio sprofilowane studia podyplomowe, np: z zakresu psychoprofilaktyki lub terapii pedagogicznej itp.), łatwość nawiązywania kontaktów, umiejętność zdobywania zaufania rodziców, dzieci i nauczycieli, głęboka życzliwość i umiejętność wnikania w psychikę osób, którym pedagog pomaga, umiejętność wnikliwej obserwacji życia szkolnego i interpretacji (I. Jundziłł, 1984, s. 125).

Jednocześnie Ministerstwo wymieniło **główne zadania i formy pracy pedagoga szkolnego**:

„podstawowym zadaniem pedagogów szkolnych jest ich udział w realizacji dydaktycznych oraz opiekuńczo-wychowawczych funkcji szkoły, dokonujący się poprzez koordynację działalności różnych elementów systemu szkolnego(...), rozpoznawanie warunków rozwoju dzieci i młodzieży oraz badanie stanu zaspokojenia potrzeb uczniów w środowisku szkolnym i pozaszkolnym. Zadania te są niezwykle rozległe.” (I. Jundziłł, 1984, s. 126).

Wśród szczegółowych form pracy pedagoga Irena Jundziłł wymienia:

1. Poradnictwo – jest główną formą pracy pedagoga, dotyczy zarówno nauczycieli, dzieci i rodziców. Nie ma jednak na celu wyręczania poradni specjalistycznych, lecz pomoc w

rozwiązywaniu aktualnych problemów, głównie natury wychowawczej, powstających w codziennym życiu szkoły. Pedagog gromadząc wywiady może pomóc nauczycielowi w rozwiązaniu sytuacji problemowych w klasie, może również hospitować zajęcia dydaktyczne proponując ulepszenia w pracy nauczyciela. Służy radą i pomocą w zakresie preorientacji zawodowej w stosunku do młodzieży. W stosunku do nauczycieli może też służyć pomocą w pracy samokształceniowej, gromadząc biblioteczkę pedagogiczną lub przygotowując wystawy książek i czasopism ułatwiających pracę nauczycielom.

W zakresie poradnictwa dla uczniów, która jest główną dziedziną pracy pedagoga szkolnego, pomaga rozwiązywać problemy dzieci i młodzieży, konflikty międzykoleżeńskie, nieporozumienia z nauczycielami, a nawet z rodzicami. Pedagog powinien rozmawiać z uczniami, obserwować ich zachowanie, aktywizować zwłaszcza niektóre dzieci do pracy pozalekcyjnej. Przywracać równowagę w życiu szkolnym. Szczególną uwagę powinien zwracać na dzieci wymagające troski ze względu na trudną sytuację rodzinną, materialną, szkolną, izolowane w klasie, itp. Prowadząc w klasach okresowe badania socjometryczne pedagog może zorientować się w nieformalnym życiu klas i pomóc w ich integracji. Powinien również organizować z młodzieżą spotkania dotyczące ich problemów, zwłaszcza w okresie dorastania, a także zagrożeń, które niosą ze sobą np. uzależnienia.

2. Praca opiekuńczo – wychowawcza

Pedagog szkolny jest osobą, która koordynuje wysiłki szkoły i innych placówek służących pomocą dziecku i rodzinie, w celu zapewnienia uczniom odpowiednich warunków, środków materialnych i opiekuńczych. Organizuje dożywianie dzieci, w szkole – obiady, drugie śniadania, pomoc materialną i rzeczową dla rodzin potrzebujących – ubogich, wielodzietnych bądź niewydolnych wychowawczo. Mogą to być, np. stypendia socjalne, żywność, ubrania, podręczniki itp.

Pedagog dba również o odpowiednie warunki higieniczne pracy dzieci i nauczycieli w szkole, bezpieczeństwo. Zapewniając opiekę dzieciom pedagog może też organizować zespoły wyrównawcze dla uczniów mających trudności w nauce, jednakże sam ich nie prowadzi. (I. Jundziłł, 1980, s 126 i nn.).

3. Podnoszenie kultury pedagogicznej rodziców

„Ważną dziedziną działalności pedagoga szkolnego jest praca z rodzicami...” (I. Jundziłł, 1980, s. 129). Bezpośrednie kontakty z rodzicami uczniów podejmuje wychowawca klasy a pedagog wspiera go dostarczając i proponując odpowiednią literaturę dla rodziców, organizując spotkania z rodzicami na temat wychowania, zagrożeń wychowania, nauki

szkolnej i domowej ucznia, prawidłowości rozwojowych dzieci itp. Pedagog sam prowadzi te spotkania lub zaprasza kompetentne osoby. Wspiera również radą te rodziny, które mają trudności z wychowaniem bądź nauką dziecka, trudności materialne i inne związane z funkcjonowaniem rodziny. Proponuje również specjalistyczną pomoc osób zatrudnionych w placówkach służących pomocą dziecku i rodzinie.

4. Praca z dziećmi i młodzieżą

Pedagog spotyka się i rozmawia z dziećmi i młodzieżą indywidualnie i w grupach, pomaga rozwiązywać problemy i sytuacje konfliktowe, podsuwa odpowiednie książki, aktywizuje dzieci społecznie. Proponuje im uczestnictwo w odpowiednich kołach zainteresowań lub organizacjach młodzieżowych. Interesuje się pracami samorządu szkolnego, przedstawia ciekawe inicjatywy. Troszczy się o odpowiednie wykorzystanie czasu wolnego przez dzieci i młodzież, proponuje ciekawe formy spędzania okresu ferii i wakacji, szczególnie w stosunku do tych dzieci, które najbardziej tego potrzebują.

„Pedagog prowadzi również tak zwane przypadki indywidualne, a jego praca w tym zakresie polega na częstych kontaktach z niektórymi uczniami nie poddającymi się zwykłym oddziaływaniom wychowawczym. Codzienny kontakt z uczniem niedostosowanym społecznie, interesowanie się wynikami jego pracy, pomoc w razie potrzeby, czy odwiedzanie go w domu – mogą uchronić ucznia przed wykojeniem.” (I. Jundziłł, s. 129).

5. Praca naukowo – badawcza pedagoga szkolnego

Pedagog powinien być dobrze przygotowany do prowadzenia działań diagnostycznych na terenie szkoły, a także do wycinkowych badań naukowych dotyczących np. spędzania czasu wolnego uczniów, uczestnictwa w organizacjach młodzieżowych, czytelnictwa itp. Może on także, we współpracy z nauczycielami danego przedmiotu prowadzić badania osiągnięć szkolnych uczniów. Znacznie trudniejsza jest ocena pracy wychowawczej – powinny one dotyczyć uspołecznienia uczniów, ich stosunku do obowiązków, postawy moralnej i patriotycznej, wyboru wartości itp.

Na co dzień pedagog musi być przygotowany do prowadzenia obserwacji, rozmowy i wywiadu. Badania pedagoga szkolnego powinny zmierzać do rozwiązania konkretnych problemów szkoły. Może nawiązywać współpracę z instytucjami naukowymi i wyższymi uczelniami. (I. Jundziłł, 1980, s. 130).

Obecnie, według **Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z 15 stycznia 2001 r.** w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w

publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach (par.15) do zadań pedagoga szkolnego należy przede wszystkim:

1. rozpoznawanie indywidualnych potrzeb uczniów oraz analizowanie przyczyn niepowodzeń szkolnych;
2. określanie form i sposobów udzielania uczniom, w tym uczniom z wybitnymi uzdolnieniami, pomocy psychologiczno-pedagogicznej, odpowiednio do rozpoznanych potrzeb;
3. organizowanie i prowadzenie różnych form pomocy psychologiczno-pedagogicznej dla uczniów i nauczycieli;
4. podejmowanie działań profilaktyczno-wychowawczych wynikających z programu wychowawczego szkoły w stosunku do uczniów z udziałem rodziców i nauczycieli;
5. wspieranie działań opiekuńczo-wychowawczych nauczycieli;
6. planowanie i koordynowanie zadań realizowanych przez szkołę na rzecz uczniów i nauczycieli w zakresie wyboru przez uczniów kierunku kształcenia i zawodu, w przypadku gdy w szkole nie jest zatrudniony doradca zawodowy;
7. działanie na rzecz zorganizowania opieki i pomocy materialnej uczniom znajdującym się w trudnej sytuacji życiowej.” (M. Kowalczyk-Gnyp, 2003, s. 186-7; M. Sałasiński, B. Badziukiewicz, 2003, s.10)

W praktyce szkolnej pedagog realizuje role: doradcy metodycznego, opiekuna, terapeuty bezpośrednio pomagającego uczniom, mediatora w interakcjach nauczyciel – uczeń, uczeń – rodzic, rodzic – nauczyciel, rzecznika praw ucznia, doradcy rodziców, inicjatora i koordynatora pracy opiekuńczo-wychowawczej, łącznika szkoły ze środowiskiem oraz instytucjami wspomagającymi szkołę w wypełnianiu jej zadań.

Pedagog szkolny musi też stale podnosić swoje kompetencje zawodowe w zakresie interpretacji zachowań ucznia i jego funkcjonowania w szkole, przygotowywania programów profilaktycznych, zajęć resocjalizacyjnych i terapeutycznych, sztuki negocjacji. Pełni zadania opiekuńcze, wychowawcze i socjalne, a większość z nich obejmuje właśnie dzieci z rodzin dysfunkcyjnych.

Pedagog szkolny powinien także dokonywać wstępnej diagnozy i selekcji jednostek niedostosowanych spośród ogółu uczniów.. Diagnoza specjalistyczna dokonywana jest przez poradnie psychologiczno-pedagogiczne.

„Z inicjatywy i pod kontrolą pedagoga winny być opracowane programy pracy resocjalizacyjno-terapeutycznej dla grup uczniów przejawiających zbliżone symptomy

niedostosowania oraz indywidualne programy dla poszczególnych uczniów.” (M. Kowalczyk-Gnyp, 2003, s. 190)

Zadaniem pedagoga szkolnego jest również udzielenie pomocy dzieciom niepełnosprawnym w zakresie ich socjalizacji w szkole masowej, opieki oraz kompensacji zaburzonych funkcji, pomocy w uzyskaniu świadczeń socjalnych, kierowania dziecka do poradni specjalistycznych, podejmowanie wczesnej rehabilitacji itp. Wiele z wyżej wymienionych zadań odnosi się do pomocy rodzinom dysfunkcyjnym.

„Wielość tych ról niejednokrotnie przekracza realne możliwości pedagoga szkolnego.”

(M. Kowalczyk-Gnyp, 2003, s.186) Pedagog musi sprostać różnorodnym wymaganiom, dlatego między innymi potrzebna jest współpraca z różnymi instytucjami, wsparcie ze strony wyspecjalizowanych pracowników pomocy społecznej i poradni specjalistycznych, którzy powinni stale współpracować z pedagogiem szkolnym (M. Sałasiński, B. Badziukiewicz, 2003, s.12). Jak twierdzi Kowalczyk-Gnyp „brak jest całościowego systemu pomocy dziecku, które przecież jest członkiem rodziny, uczniem w szkole, kolegą, uczestnikiem zajęć pozaszkolnych organizowanych w placówkach...”(2003, s.184)

Pedagodzy szkolni (w badaniach Moniki Kowalczyk-Gnyp, 2003) stwierdzili, że największe znaczenie ma dla nich współpraca z: kuratorem sądowym, Sądem Rodzinnym i Nieletnich, Policją, a także Powiatowym Urzędem Pracy, Kościołem i organizacjami kościelnymi, wychowawcami klas i pielęgniarzkami środowiskowymi, lekarzami, władzami miasta i gminy, MOPS, GOPS, poradniami psychologiczno-pedagogicznymi, Komisją do Spraw Rozwiązywania Problemów Alkoholowych, Strażą Miejską, TPD, PCPR.

Z powodu przeciążenia pedagogów szkolnych pracą M. Kowalczyk-Gnyp proponuje nie tylko wprowadzenie szerszej współpracy z placówkami, instytucjami i organizacjami wspierającymi, ale również wprowadzenie etatu pracownika socjalnego do szkoły, jak to się praktykuje w krajach Europy Zachodniej i USA.

Jednak badania przez nią przeprowadzone wskazują na to, że pedagodzy szkolni nie są pozytywnie nastawieni do wprowadzenia do szkoły pracowników socjalnych (52% badanych). Ich wypowiedzi wskazują na obawę przed podziałem obowiązków zawodowych, co jednak wydaje się korzystne ze względu na dobro uczniów zwłaszcza z rodzin dysfunkcyjnych, którzy wymagają wszechstronnego zaangażowania w ich sprawy. Natomiast według 43% badanych pedagogów potrzebne byłoby zatrudnienie w szkole pracownika socjalnego. W ich opinii powinien on zająć się organizowaniem pomocy materialnej oraz rzeczowej dla uczniów i ich rodzin (39%), rozpoznaniem środowiska rodzinnego (16%), organizacją świetlic socjoterapeutycznych (9%), pracą z rodziną, interwencją w sytuacji

kryzysu, pomocą opiekuńczo-wychowawczą, pomocą uczniom niepełnosprawnym, organizowaniem dożywiania, wyjazdów, czasu wolnego, organizowaniem pracy sezonowej, zbiórek charytatywnych (7%), poradnictwem prawnym dla rodziców (4,5%). Pedagog szkolny mógłby wtedy skoncentrować się na rozwiązywaniu problemów wychowawczych indywidualnych i grupowych, inicjowaniu i organizowaniu działań profilaktycznych i terapeutycznych na terenie szkoły oraz rodzin dysfunkcyjnych.

Możliwa i pożądana byłaby więc współpraca i koordynacja instytucji pomocy rodzinie dysfunkcyjnej, stworzenie przestrzeni socjalno-pedagogicznej, w której dziecko zajmuje integralne miejsce. Natomiast bardzo niewskazana jest niezdrowa rywalizacja między placówkami. (Monika Kowalczyk-Gnyp, 2003, s.201)

Praca pedagoga szkolnego z rodzinami dysfunkcyjnymi - praktyka

Praktykę pracy pedagoga szkolnego z rodzinami dysfunkcyjnymi zobrazujemy na przykładzie szkoły podstawowej w Lublinie, placówki, do której uczęszcza około 900 uczniów w wieku od 6 do 12 lat. Najczęściej pojawiającymi się problemami związanymi z rodziną dysfunkcyjną, z którymi spotyka się pedagog wyżej wymienionej szkoły są: alkoholizm, konkubinat, przemoc psychiczna i fizyczna w rodzinie, bezrobocie i niski status materialny rodziny, a także długotrwały wyjazd zagraniczny rodziców w celach zarobkowych, rozwody oraz brak czasu na wychowanie dzieci.

Problem alkoholowy jest najczęściej spotykaną przez pedagoga przyczyną dysfunkcyjności rodzin w omawianej szkole, dotyczy około 20 rodzin. Zazwyczaj powtarza się schemat ojca – alkoholika oraz osób współzależniowych. Matki z reguły nie podejmują żadnych działań zmierzających do poprawy sytuacji rodziny. Dość często żyją fałszywą nadzieją na zmianę zachowania partnera i swojej sytuacji życiowej. Pomimo wielokrotnych spotkań i rozmów z pedagogiem szkolnym, a także udzielanych przez niego porad i wskazówek, co do sposobów poszukiwania pomocy w wyspecjalizowanych placówkach, nie podejmują żadnych działań lub są to działania krótkotrwałe, pozorne.

Powodem jest najczęściej wstyd, bezradność, niepewność, strach przed partnerem – alkoholikiem i jego rodziną, wmawiane przez nich poczucie winy za zaistniałą sytuację, ciągłe oskarżenia prowadzące do niskiego poczucia własnej wartości i braku wiary w możliwość poprawy obecnej sytuacji.

Dość często rodziny te są rodzinami trzypokoleniowymi, w których występowała sytuacja alkoholizmu dziadków, którzy mieszkając we wspólnym gospodarstwie ochraniają i usprawiedliwiają syna-alkoholika obarczając winą żonę. Najczęściej kobiety te wychowywały

się w rodzinach, w których również występował problem alkoholowy i w obecnym związku cechują się dużą tolerancją na nieprawidłowe relacje interpersonalne w rodzinie, przyzwoleniem na niewłaściwe zachowanie partnera-alkoholika wobec siebie i dzieci. Kobiety często zaprzeczają istniejącym problemom w ich życiu, z czasem zaczynając wierzyć we własne kłamstwa. Są dodatkowo obciążone licznymi obowiązkami związanymi z funkcjonowaniem zazwyczaj wielodzietnej rodziny oraz problemami finansowymi.

Osoby żyjące w otoczeniu alkoholika charakteryzuje poczucie lęku, beznadziejności, bezradności i niepewności związanych z nieprzewidywalnym zachowaniem ojca, męża alkoholika. Dzieci – trzecie, najmłodsze pokolenie, wzrasta w szkodliwym środowisku, kształtowanym od co najmniej dwóch pokoleń. Pojawiają się więc negatywne wzorce zachowań, agresja, zaniedbania opiekuńcze i wychowawcze. Wychowują się w środowisku nacechowanym lękiem, bezradnością, cierpieniem, doświadczając wielu destruktywnych emocji. Dzieci z tych rodzin mają problemy w szkole, głównie z zachowaniem, oraz w kontaktach z rówieśnikami. Są agresywne lub odwrotnie – nadmiernie wyciszone i zahamowane. W wyniku zaniedbania ze strony rodziców i atmosfery panującej w domu, pojawiają się również problemy w nauce oraz brak podręczników, przyborów, często występuje problem niedożywienia.

Osobom współzależnym dość trudno jest podjąć działania zmierzające do skierowania osoby uzależnionej np. na leczenie przymusowe, pomimo pomocy i ułatwień ze strony pedagoga. (wzory wniosków oraz adresy odpowiednich placówek np. Komisji Rozwiązywania Problemów Alkoholowych, ul. Karłowicza 1.) Głównym powodem wydaje się brak wiary w szybkie i skuteczne działania zmierzające do umieszczenia alkoholika na leczeniu ze strony instytucji do tego powołanych. Kolejną przyczyną podawaną przez matki jest brak świadków potwierdzających problem nadużywania alkoholu przez partnera. Jego otoczenie z powodu strachu, wstydu lub „solidarności” z alkoholikiem nie chce występować „przeciwko” niemu, często uważając, że „takie sprawy należy załatwiać we własnym domu”.

W rodzinach dysfunkcyjnych dość często zdarzają się **konkubiny**, (zjawisko to nie dotyczy wyłącznie rodzin z problemem alkoholowym). Zdarzają się również rodziny, w których konkubenci byli osobami karanymi. Zjawisko konkubinatu łączy się najczęściej z brakiem bliższych emocjonalnych więzi pomiędzy konkubentem matki a jej dziećmi, (dla których nie zawsze jest on ojcem), brakiem pozytywnych wzorców osobowych i modeli zachowań rodzinnych oraz spójnego systemu wychowawczego. Konkubenci nie wspierają matki w wychowaniu dzieci i utrzymaniu rodziny. Wprowadzają poczucie niepokoju, lęku poprzez swoje zachowania agresywne, alkoholizm lub materialne wykorzystywanie rodziny,

kosztem matki i jej dzieci. Dość często, na skutek prowadzenia wspólnego gospodarstwa z konkubentem, matki nie mogą otrzymać pomocy materialnej, stypendium dla dziecka, ponieważ konkubent nie chce dopełnić formalności np. związanych z zarejestrowaniem się jako bezrobotny w Urzędzie Pracy.

Problem alkoholowy łączy się najczęściej również z **trudnościami materialnymi** rodziny. Matki przychodzą do pedagoga szkolnego z prośbą o pomoc w rozwiązaniu trudności bytowych. Drugą przyczyną zgłaszania się do pedagoga są problemy wychowawcze i dydaktyczne uczniów. W wyniku rozmów przeprowadzonych z rodzicami (najczęściej z matką) okazuje się, że podłożem jest trudna sytuacja rodziny spowodowana alkoholizmem któregoś z rodziców, a niekiedy również dziadków.

W omówionych sytuacjach **rola pedagoga szkolnego** polega na częstych spotkaniach z rodzicami i uczniami w celu dokonania diagnozy sytuacji rodzinnej, wysłuchania, udzielenia wsparcia zarówno matkom jak i dzieciom w ich trudnej sytuacji, kolejnych rozmowach na temat możliwości rozwiązania problemu i wszechstronnej pomocy (materialnej, opiekuńczej, prawnej, psychologicznej i pedagogicznej).

Pedagog przeprowadza także rozmowy z osobami uzależnionymi proponując udział w leczeniu, terapii w poradniach i Przychodniach Terapii Uzależnienia od Alkoholu i Współuzależnienia, (np. przy ul. Abramowickiej 4, ul. Karłowicza 1) najczęściej jednak alkoholicy nie chcą skorzystać z tej formy pomocy, nie dostrzegając, zaprzeczając istnieniu problemu alkoholowego. Jednocześnie pomoc jest kierowana do osób współuzależnionych. Pedagog prowadzi wiele rozmów mających na celu skłonienie matki do podjęcia działań, np. zgłoszenia się wraz z dziećmi do poradni i stowarzyszeń pomagających im się odnaleźć w rodzinie z problemem alkoholowym, wspierających osoby współuzależnione, podczas spotkań, terapii, z czasem doprowadzając do lepszego funkcjonowania rodziny (np. w Katolickim Stowarzyszeniu Pomocy Osobom Uzależnionym „AGAPE”, ul. Bernardyńska 5).

Jedną z form pomocy dziecku, prowadzoną między innymi przez Stowarzyszenie „AGAPE”, jest uczestnictwo w systematycznie prowadzonych zajęciach grupy socjoterapeutycznej. Zajęcia socjoterapeutyczne w odróżnieniu od innych form pomocy psychologicznej uwzględniają w swojej konstrukcji trzy rodzaje celów: terapeutyczny, rozwojowy oraz edukacyjny. Dzięki uczestnictwu w grupie dzieci mają możliwość m.in. odreagowania emocjonalnego, zmniejszania napięć i niepokojów w bezpieczny sposób przy osobach prowadzących, nabywają nowe umiejętności społeczne, otrzymują wsparcie emocjonalne w sytuacjach trudnych dla dziecka, rozwijają zainteresowania, przygotowują się do pełnienia ról społecznych, nabywają wiedzę o samym sobie. Jednocześnie są prowadzone

indywidualne spotkania, konsultacje dla dzieci i ich rodziców. Jest to jedna ze skuteczniejszych form pomocy dziecku, ale ta propozycja spotyka się z niechęcią niektórych matek, gdyż wiąże się z koniecznością systematycznego dowożenia dzieci na spotkania.

Rodzice otrzymują również od pedagoga adresy placówek służących pomocą dziecku i rodzinie, w których mogą skorzystać z bezpłatnej porady, pomocy psychologa, pedagoga, terapeuty, prawnika. (np. w Specjalistycznej Poradni Terapii Rodzin, ul I Armii Wojska Polskiego, w punktach konsultacyjnych udzielających bezpłatnych porad psychologicznych, prawnych, socjalnych działających przy MOPR oraz Sądzie Rejonowym).

Pedagog pomaga w zorganizowaniu pomocy materialnej, nawiązuje kontakt z pracownikami socjalnymi MOPR lub MOPS, którzy przeprowadzają wywiady rodzinne, zapewniając pomoc materialną rodzinie, bezpłatne obiady dla dzieci na terenie szkoły (80 uczniów korzysta z bezpłatnych obiadów na terenie szkoły – 2005 r.). Pedagog informuje i pomaga rodzicom w gromadzeniu dokumentacji potrzebnej np. do przyznania dziecku „wyprawki dla uczniów pierwszej klasy”(wydano „wyprawki” 40 uczniom – 2005r.), stypendium socjalnego na dany rok szkolny (w 2005 r. przyznano stypendium dla 109 uczniów). W miarę możliwości zapewnia uczniom bezpłatne podręczniki i pomoce szkolne, pozostaje w stałym kontakcie z wychowawcami klas, którzy znając sytuację rodziny mogą zapewnić dzieciom np. bezpłatne wyjścia do teatru czy kina.

Wobec powtarzających się zaniedbań, przemocy rodziców wobec dzieci, braku opieki nad dziećmi, problemu alkoholowego w rodzinie, pracownik socjalny MOPR lub pedagog może skierować swoje spostrzeżenia do Sądu Rejonowego – V Wydział Rodzinny i Nieletnich, z prośbą o zbadanie sytuacji rodzinnej, co zazwyczaj prowadzi do objęcia rodziny nadzorem kuratora sądowego.

Pracownicy socjalni MOPR, kuratorzy sądowi, pracownicy poradni, wychowawcy, nauczyciele, współpracują z pedagogiem szkolnym, utrzymują z nim kontakt, szczególnie w sytuacjach, gdy dziecko jest zaniedbane, pojawiają się trudności materialne, dydaktyczno-wychowawcze, rodzina jest niewydolna wychowawczo, nie wywiązuje się ze swojej funkcji opiekuńczo-wychowawczej.

Rodziny alkoholowe, posiadające często liczne potomstwo w różnym wieku, pozostają niekiedy pod nadzorem kuratora przez wiele lat, gdyż kuratorzy sądowi dają rodzicom kolejną szansę na zmianę swojego zachowania wobec dzieci. Zdarza się dość często, że rodzice nie mogą wytrwać w swoich postanowieniach, np. związanych z leczeniem odwykowym. Dzieci powinny wzrastać w innym środowisku, jednak dość długo pozostają, w swojej dysfunkcyjnej rodzinie. W momencie, gdy sąd podejmie decyzję o odebraniu praw rodzicielskich i

umieszczeniu dziecka w rodzinie zastępczej, wiosce dziecięcej czy innej placówce u dzieci może wystąpić już wiele zaburzeń zachowania wymagających systematycznej terapii, pomocy psychologiczno-pedagogicznej.

Kolejnym bardzo poważnym problemem (często współwystępującym z problemem alkoholowym, choć niekoniecznie) jest **przemoc w rodzinie**. W takich sytuacjach najczęściej matki, które są przeważnie ofiarami przemocy zgłaszają się do pedagoga szkolnego w celu uzyskania porady dotyczącej nauki lub zachowania dziecka. Dopiero w wyniku rozmowy zostaje ujawniony fakt przemocy fizycznej lub psychicznej nad matką i dziećmi. Zdarzają się sytuacje, gdy matki nie korzystają od razu z proponowanych form pomocy, wycofują się z podjętych już kroków, lecz wracają do pedagoga po jakimś czasie w momencie, gdy sytuacja w domu znacznie się pogorszyła i są zdecydowane na podjęcie konkretnych działań.

Pomoc ze strony pedagoga polega na wysłuchaniu osoby, której dotyczy problem (zazwyczaj są to matki i ich dzieci) udzieleniu wsparcia psychicznego oraz przekazaniu konkretnych form pomocy ze strony placówek znajdujących się na terenie Lublina. Pedagog proponuje kontakt z osobami pracującymi w ośrodkach, punktach konsultacyjnych, stowarzyszeniach dla ofiar przemocy w rodzinie, w których uzyskają kompleksową pomoc prawną, psychologiczną, w miarę możliwości również materialną. (np. w Stowarzyszeniu STOP, ul Towarowa 19, w Punkcie Interwencji Kryzysowej dla Ofiar Przemocy, Plac Czechowicza 1). Jednocześnie matki otrzymują adresy placówek, do których mogą się udać w każdej chwili, a szczególnie w sytuacji kryzysowej i zamieszkać tam wraz z dziećmi np. Ośrodek dla Ofiar Przemocy Domowej (ul. Bazylianówka 44), czy Dom Samotnej Matki (ul. Bronowicka 3). W ośrodkach tych jest zatrudniony psycholog, pedagog i prawnik, którzy udzielają bezpłatnej pomocy osobom mieszkającym w placówce. Matka przebywając wraz z dziećmi w takim ośrodku jest chroniona przed sprawcą przemocy.

W gorszej sytuacji znajdują się kobiety, które zdecydowały się na wspólne mieszkanie ze sprawcą przemocy. Niestety rozprawy sądowe związane z przemocą w rodzinie trwają bardzo długo – np. pół roku, pojawiają się kolejne rozprawy związane z rozwodem, odebraniem praw rodzicielskich. W tym czasie ojciec rodziny - sprawca przemocy, ma stały kontakt z ofiarami (żoną i dziećmi), nie ma ograniczonych praw rodzicielskich i nadal stosuje przemoc fizyczną lub psychiczną. Sprawia to wrażenie, że prawo chroni sprawcę przemocy, a nie ofiarę.

Problemem, z którym spotyka się coraz częściej pedagog szkolny jest **bezrobocie jednego lub obojga rodziców**, (do pedagoga w 2005 r.) zgłosiło się z tym problemem około 100 rodzin.) Zazwyczaj rodzina utrzymuje się jedynie z zasiłków socjalnych, czasami z pracy dorywczej. Sytuacja materialna tych rodzin jest bardzo trudna. Przeważnie są to osoby z wykształceniem zawodowym, rzadziej średnim, matki niekiedy nigdy nie podejmowały pracy. Utrata pracy najczęściej nastąpiła w wyniku grupowych zwolnień w zakładzie pracy, czasami z powodu alkoholizmu. Rodziny są często wielodzietne. Rodzice podejmują prace dorywcze lub pracują w zakładach pracy do późnych godzin wieczornych, nie mając czasu na zajęcie się dziećmi. Zdarzają się również rodziny, w których rodzice nie pracują, lecz pomimo tego również nie dbają o swoje dzieci nie zwracając uwagi na ich higienę, zachowanie czy naukę. Na ogół są to rodziny wielodzietne, w których dzieci radzą sobie same, starsze opiekują się młodszymi, często są głodne, nieprzygotowane do szkoły.

Zazwyczaj rodzice korzystają z pomocy MOPR i uzyskują dla dzieci bezpłatne obiady w szkole, zdarzają się jednak sytuacje, gdy rodzice są zniechęceni, mało zaradni i nie dopełniają formalności związanych z przyznaniem dziecku posiłku w szkole. W sytuacji, gdy dzieci są głodne i brak potwierdzenia o przyznaniu obiadów, pedagog szkolny organizuje pomoc materialną poprzez kontakt z GOPS, MOPR, lub Caritas kościołów, do których uczęszczają uczniowie w celu szybkiego objęcia uczniów bezpłatnym dożywianiem. Korzysta również z możliwości sfinansowania obiadów dla kilkorga dzieci z funduszy uzyskanych od indywidualnych sponsorów.

Dzieci mogą także uczęszczać do bezpłatnej popołudniowej świetlicy Metanoia, działającej na terenie szkoły, w której uzyskują pomoc w odrabianiu lekcji, uczestniczą w zajęciach o charakterze profilaktyczno-wychowawczym, wycieczkach, wyjściach do kin, teatrów, codziennie korzystają z bezpłatnych podwieczorków.

Rodziny dysfunkcyjne oraz osoby samotnie wychowujące dzieci (w naszej szkole 40 osób samotnie wychowuje dzieci¹) i pracujące do późnych godzin wieczornych, mogą zapisać dzieci w wieku przedszkolnym do przedszkola z Oddziałem Tygodniowym działającym na terenie miasta Lublina. (Przedszkole nr 9, ul. Pogodna 5) W przedszkolu dzieci mogą przebywać, nocować przez cały tydzień i powracać do domu rodzinnego na sobotę i niedzielę, albo są odbierane przez rodziców po pracy, codziennie nawet w późnych godzinach wieczornych. Przedszkole jest bezpłatne, rodzice płacą jedynie za wyżywienie. Stanowi

1 Wszystkie przytoczone dane liczbowe mówią jedynie o tych rodzinach, które zgłosiły się do pedagoga szkolnego.

pomoc dla osób samotnie wychowujących dzieci i pracujących wieczorami lub w systemie trzymianowym, które nie mogą zapewnić dziecku opieki po południu lub w nocy.

Pedagog szkolny w omawianej placówce współpracuje również z wymienionym przedszkolem nie tylko w zakresie informowania rodziców potrzebujących pomocy w całodobowej opiece nad młodszymi dziećmi. Szkoła, za pośrednictwem pedagoga przekazuje również zabawki uzyskane podczas akcji „Pomóż dzieciom przetrwać zimą”. Podobny rodzaj współpracy podjęto z Ośrodkiem dla Ofiar Przemocy na Bazylanówce – pedagog nie tylko kieruje tam matki z dziećmi z rodzin dysfunkcyjnych, ofiarowano także ubrania dla dzieci i zabawek uzyskane w zimie 2005 r. podczas wyżej wymienionej akcji.

Osoby bezrobotne i samotnie wychowujące dzieci zostały także poinformowane o warunkach uczestnictwa w projekcie @lterEgo umożliwiającym bezpłatne: szkolenia zawodowe, warsztaty niwelujące psychiczne bariery osób poszukujących pracy, naukę skutecznego poszukiwania pracy, tworzenia dokumentów z tym związanych, m.in. kursy języka angielskiego, komputerowe, opiekę nad dziećmi w czasie szkoleń, uczestnictwo w działającym w ramach projektu Centrum Promocji Pracy.

Natomiast pomoc materialna dla rodzin znajdujących się w trudnej sytuacji materialnej obejmuje następujące formy:

- stypendia szkolne otrzymywane co miesiąc w ciągu danego roku szkolnego – jeżeli miesięczny dochód netto na 1 członka rodziny nie przekracza 316 zł (w 2005 r.) – stypendia te przeznaczone są jedynie na artykuły szkolne, pomoce, podręczniki, lektury, książki oraz na płatne zajęcia pozalekcyjne – pieniądze wypłacane są dopiero po okazaniu rachunku za zakup wyżej wymienionych artykułów lub usług (w wielu przypadkach rodzice nie mają od kogo pożyczyć pieniędzy na zakup wskazanych artykułów i czasami stypendium na dany miesiąc zostaje niewykorzystane;
- zasiłki szkolne – zasiłek szkolny jednorazowy w sytuacji zdarzenia losowego - śmierć rodzica, pożar itp.
- stypendium szkolne za dobre wyniki w nauce dla wszystkich dzieci w klasach 6, jeżeli mają średnią 5,6 i zachowanie wzorowe;
- obiady sfinansowanie w całości lub w części przez MOPR – wymagają zgłoszenia się rodzica do tej placówki i dopełnienia niezbędnych formalności;
- MOPR udziela także zasiłków celowych (np. w celu zakupu opału, żywności), biletów miesięcznych,

- paczki świąteczne dla dzieci potrzebujących – współpraca pedagoga szkolnego z dwoma Kościołami do których uczęszczają dzieci z danej szkoły – parafia pw. Matki Bożej Fatimskiej i druga -p.w. Serca Jezusowego - owocuje m.in. możliwością ofiarowania dzieciom paczek (organizowane przez Caritas lub Akcję Katolicką w wymienionych parafiach). W roku 2005 przygotowano paczki z dwóch kościołów dla uczniów omawianej szkoły, około 77 paczek.
- obiady dla dzieci potrzebujących, finansowane przez Caritas i sponsorów indywidualnych spośród rodziców uczniów naszej szkoły;
- pomoc materialna na pomoce szkolne oraz żywność oferowana przez PCK;
- „wyprawka”, bezpłatny komplet podręczników dla najuboższych uczniów rozpoczynających naukę w klasie I;
- podręczniki i paczki świąteczne dla dzieci z najuboższych rodzin sfinansowane przez współpracującą ze szkołą, angielską fundacją Zjednoczenia Polek Na Emigracji.

Na terenie szkoły występuje również zjawisko powstawania **rodzin czasowo niepełnych z powodu długotrwałego wyjazdu** za granicę jednego bądź obojga rodziców. Dzieci w tych rodzinach mogą mieć problemy emocjonalne. Zajmują się nimi babcie, które są z tego powodu przeciążone. Rodzice często nie wracają przez długie okresy czasu lub wracają do Polski np. na miesiąc, a następnie wyjeżdżają na pół roku – rok. Rodziny funkcjonują w taki sposób nawet przez kilka lat. Z tego powodu dochodzi też niekiedy do trwałego rozpadu małżeństwa i rodziny. Dzieci odreagowują problemy rodzinne nieprawidłowym zachowaniem w stosunku do rówieśników, mogą mieć problemy w relacjach interpersonalnych, zdarzają się dość często kłopoty w nauce, nie przygotowanie do zajęć, czasami wagary. Z podobnym problemem, lecz występującym, gdy rodzice pozostają w kraju, jest **niewypełnienie funkcji opiekuńczo-wychowawczej z powodu zbyt dużego zaangażowania w pracę zawodową**. Rodzice (nie zawsze z powodu złej sytuacji materialnej rodziny) poświęcają bardzo dużo czasu na zarobkowanie, a o wiele za mało na opiekę i wychowanie dzieci. Dochodzić może wówczas do zerwania lub osłabienia więzi rodzinnych, braku kontroli nad dzieckiem, pomocy w odrabianiu lekcji itp. Dziecko w takiej rodzinie nie ma zaspokojonych podstawowych potrzeb: miłości, bezpieczeństwa, akceptacji, zrozumienia. Oczekuje na uczucia, zainteresowanie, radę, pomoc ze strony rodziców. Niestety rodzice są obok dziecka, a nie z dzieckiem z powodu braku czasu, zmęczenia, braku chęci. Nie spędzają również wspólnie wolnych chwil na rozrywce czy wypoczynku. Sytuacja materialna tych rodzin jest przeciętna lub dobra, ale rodzice są zmuszeni lub wolą poświęcać zbyt wiele czasu i wysiłku pracy

zarobkowej. Niejednokrotnie podkreślają w wychowaniu dzieci znaczenie wartości materialnych. Z tego powodu wytwarzają w dzieciach przekonanie o wielkiej roli pieniądza i przedmiotów materialnych. Następuje zaburzenie hierarchii wartości dziecka. W wyniku tej sytuacji pojawiają się u dzieci problemy w kontaktach interpersonalnych, podziały w klasie na dzieci rodziców biedniejszych i bogatszych.

Pomoc pedagoga szkolnego dla rodzin, w których rodzice są zbyt zaangażowani w pracę zawodową w Polsce lub za granicą, lub stosują niewłaściwe metody wychowawcze (niekonsekwencję, zbyt liberalizm, autokratyzm, nadmierne karanie lub brak zainteresowania dzieckiem) polega na rozmowach mających na celu uzmysłowienie rodzicom, na czym polegają ich błędy w wychowaniu, uwrażliwienie na potrzeby dziecka, wskazaniu sposobu rozwiązań, literatury, zachęceniu do spotkań z pedagogami, psychologami w poradniach, stowarzyszeniach, np. Poradni Psychologicznej, Specjalistycznej Poradni Terapii Rodzin, czasami potrzebna jest pomoc mediatora.

Specyfika środowisk domowych oraz grup rówieśniczych naszej dzielnicy wymaga od szkoły intensyfikacji działań profilaktycznych. Na terenie szkoły prowadzone są szkolenia grupowe, spotkania dla nauczycieli i wychowawców dotyczące pracy z dzieckiem z rodziny dysfunkcyjnej, związane np. z profilaktyką przemocy wobec dzieci, pracą z uczniem „trudnym”, agresywnym, dotyczące współpracy z rodzicami. Nauczyciele podnoszą swoje kwalifikacje i umiejętności również podczas indywidualnych szkoleń i kursów.

Również rodzicom zaproponowano udział w spotkaniach ze specjalistami odnoszących się do problemu uzależnień, właściwej komunikacji z dzieckiem, form pomocy dziecku związanych z problemami w nauce i zachowaniu.

Pedagog organizuje działania profilaktyczno –wychowawcze oraz pomoc rodzinie dysfunkcyjnej również poprzez pozyskiwanie środków finansowych w ramach GPPiRPA. Dzięki uzyskanym kwotom możliwe było m.in. zorganizowanie konkursów, przedstawień Teatru Profilaktycznego „Lajkonik” z Krakowa, szkolenia dla większości wychowawców pracujących z uczniami klas I-VI przygotowującego do prowadzenia zajęć według programu profilaktyczno-wychowawczego „Spójrz inaczej” (30 wychowawców).

W chwili obecnej większość uczniów danej szkoły, począwszy od klas pierwszych a skończywszy na klasach czwartych, w sposób systematyczny i ciągły realizuje tematy zajęć według programu „Spójrz inaczej”. Celem programu jest wspieranie psychospołecznego rozwoju dzieci, kształtowanie osobowości dziecka, budowania poczucia własnej wartości, nauczenie dzieci lepszego rozumienia siebie i innych, radzenia sobie różnymi problemami,

odpowiedzialności za własne zdrowie, umiejętności współżycia z innymi ludźmi, znajdowania w sobie oparcia w trudnych sytuacjach.

Propozycje usprawnienia pomocy rodzinom dysfunkcyjnym wysunięte przez pedagoga szkolnego:

1. zmiana przepisów prawnych dotyczących rozwiązywania problemów rodzin dysfunkcyjnych – np. ochrona ofiar przemocy, szybszy czas rozpatrywania rozpraw, skuteczniejsze formy objęcia alkoholików leczeniem odwykowym, oraz egzekwowaniem od rodziców ustalonych działań związanych z poprawą sytuacji w rodzinie dysfunkcyjnej;
2. kompleksowa i sprawniejsza współpraca pomiędzy instytucjami pomocy rodzinie, szkołą, MOPR, policją, kuratorami sądowymi itp.
3. zapewnienie łatwości dostępu do udziału rodziców i dzieci w terapii, spotkaniach z psychologiem, stworzenie większej ilości miejsc dla dzieci i ich rodzin oraz zwiększenie częstotliwości spotkań w poradniach służących pomocą psychologiczno- pedagogiczną i terapeutyczną;
4. objęcie dzieci z rodzin dysfunkcyjnych działalnością świetlic z grupami socjoterapeutycznymi;
5. zaangażowanie dzieci z rodzin dysfunkcyjnych w pracę kół zainteresowań i zajęcia pozalekcyjne na terenie szkoły, zwłaszcza sportowe i takie, które rozwijają zdolności oraz pozwalają dzieciom odnieść sukces, podnieść samoocenę i pozycję w zespole klasowym, pomoże to w zmianie perspektyw życiowych tych dzieci – pozwoli zerwać z wielopokoleniowym niekiedy modelem i pozycją dziecka w rodzinie dysfunkcyjnej;
6. zwiększona pomoc materialna przeznaczona na zapewnienie dziecku możliwości rozwoju i wypoczynku w czasie wolnym, np. wyjazd na kolonie i obozy letnie i zimowe, udział w płatnych kołach zainteresowań, klubach, zajęciach artystycznych i sportowych.

Bibliografia:

- Badziukiewicz B., Sałasiński M., *Vademecum pedagoga szkolnego*, Warszawa 2003.
- Jundził I., *Rola zawodowa pedagoga szkolnego*, Warszawa 1980.
- Jundził I., *Zarys pedagogiki opiekuńczej*, Gdańsk 1984.
- Kowalczyk-Gnyp M., *Pedagog szkolny i pracownik socjalny wobec zadań pomocy dziecku w środowisku szkolnym*, w: *Dziecko w lokalnym systemie pomocy społecznej*, pod red. Stanisławy Czarneckiej, Częstochowa 2003.

Autorki:

Dorota Dziechciarz, mgr nauczania początkowego, studia podyplomowe z zakresu terapii pedagogicznej oraz z zakresu psychoprofilaktyki patologii, pedagog szkolny, nauczyciel z wieloletnim doświadczeniem

Justyna Truskolaska, dr nauk społ. w zakresie pedagogiki, pracownik Instytutu Pedagogiki KUL oraz Instytutu Pedagogiki Społ. PWSZ w Białej Podl.